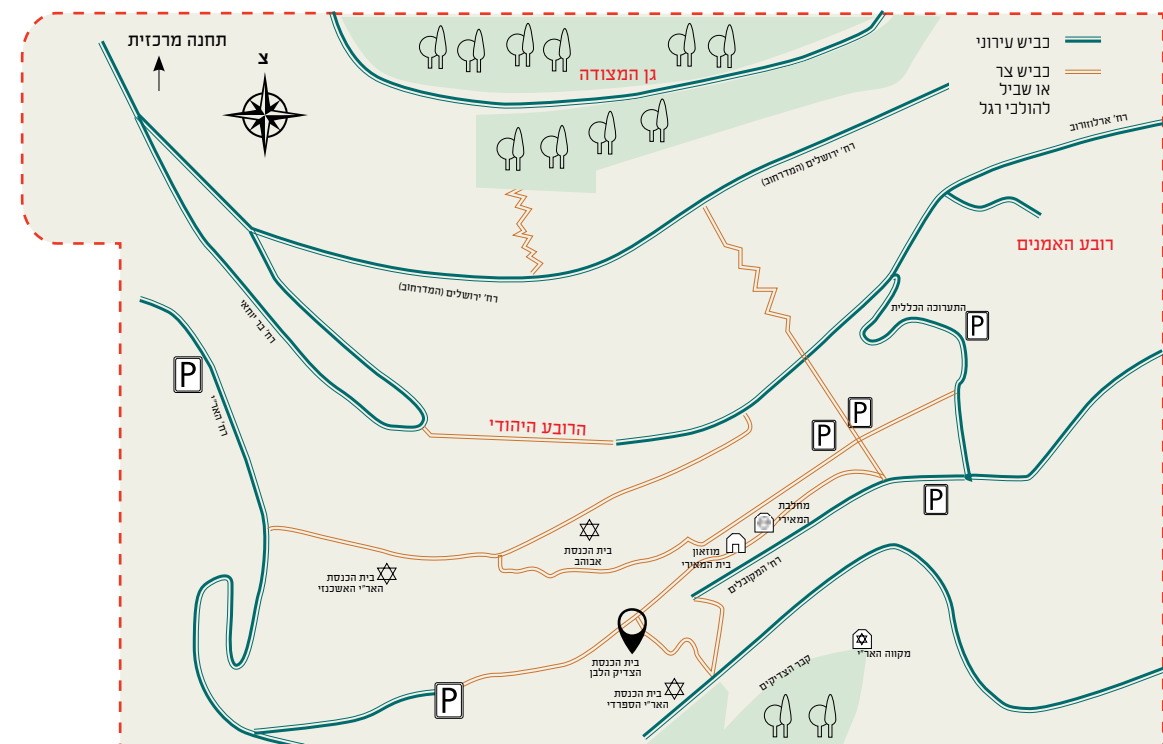

פנמיזיה צפתית

לכל סמטה בצפת העתיקה ורווית האגדות והמסורות יש חמישה סיפורים לפחות. כך הוא המצב גם באשר לבית הכנסת בעל השם המשונה 'הצדיק הלבן' ובית הכנסת התנא האֵלֹוהי רבי יוסף בנאה', אשר מקובלים, תאנים ותרנגולות הפכו אותו מזמן לאגדה

גרסה ראשונית של הערך 'ארבע ערי הקודש' בוויקיפדיה נכתב: "בעיר הרביעית, צפת, כנראה שאין קדושה מיוחדת". המלים המטרידות נמחקו בקול מחאה על ידי הקהל הקדוש, אבל האמת היא שאיש עוד לא מצא בצפת איזה הר הבית או מערת המכפלה. אז מה באמת הקשר בין העיירה הקטנה והנשכחת אי שם בגליל העליון לבין ירושלים, חברון וטבריה, ערים יהודיות קדומות? כל ניסיון לאתר את צפת בין דפי התנ"ך נועד לכישלון, שכן צפת היחידה המוזכרת במקרא נמצאת ביהודה ולא בגליל (שופטים א', י"ז). העיר מוזכרת אמנם בכתבי יוסף בן מתתיהו כעיר כהנים שחברה במרד הגדול, אבל מאז אותו חורבן הרוומה שלה כלל

בעיקר נכרים בדמות צלבנים או ממלוכים. נראה כי את הקרדיט למיתוג צפת כמעצמת מנשקי מזוזות בלתי מעוררת יש להעניק למקובלים בני המאה ה־16 שהתגוררו עד אז בתורכיה. הללו ניצלו את חופש התנועה שקיבלו עם הכיבוש העות'מאני של ארץ ישראל ב־1517 והמשיכו את מסעם אליה, מסע שהתחיל כעשרים שנה קודם לכן עם גירוש ספרה. המקובלים בחרו דווקא בצפת בשל מיקומה הנסתר בין ההרים, הרחק מההמון, בשקט המוחלט של הגליל. הם לא צפו את נחיל המעריצים שהלך אחריהם והפך את צפת למרכז יהודי תוסס ורב אוכלוסין במאה ה־16. הם גם לא צפו שהתכניות שלהם להבאת המשיח יתעכבו ב־500 שנה לפחות.

תרנגולות ונסים

הגאולה אמנם טרם באה, אבל עד עצם היום הזה מלאות סמטאות צפת וחצרותיה בסיפורי נסים ונפלאות על דמויות מופת כמו רבי יוסף קארו, רבי חיים ויטאל, רבי שלמה אלקבץ, רבי משה קורדובירו, רבי משה אלשיך, רבי יצחק אבוהב, וכמובן רבי יצחק לוריא – האר"י – האשכנזי, הספרדי ומה שביניהם. בין עצי חקל התפוחין הקדישין עולה מדי שבוע שבת מלכתא, ומרוב מסורות, אגדות ומעשיות נוצר לפעמים סלט שאפשר לעכל רק עם גבינה צפתית מקומית. דוגמה לסלט סיפורים כזה אפשר למצוא בחצר קטנה ולא כל כך מוכרת – 'סמטת המקובלים' בצפת העתיקה. בלב הסמטה, תחת עץ תאנה אימתני, עומד שלט המודיע על "הצדיק הלבן ובית הכנסת התנא האֵלֹוהי רבי יוסף בנאה זיע"א". מהשלט לא ברור האם רבי יוסף בנאה הוא הצדיק הלבן, או שמא הצדיק הלבן והתנא האֵלֹוהי הם שני שכנים בבית כנסת משותף. כניסה לבית הכנסת ובירור העניין עם הגבאי ישפכו אור מסוים על התעלומה, אם כי לא עד הסוף, כמקובל בצפת של המקובלים. ובכן, 'הצדיק הלבן' אינו התנא האֵלֹוהי, ולמרות כינויו הוא היה דווקא ספרדי. מדובר ברבי יוסף סרגוסי, רבם של יוצאי אראגון מצפון מזרח ספרד

שבית הכנסת שלהם עמד במקום. האגדה מספרת כיצד זכה הרב סרגוסי, שנפטר בראשית המאה ה־16, לכינויו המיוחד: היה זה באחד מאותם ימים נפוצים להפליא בהיסטוריה של עם ישראל שבהם חשקה נפשו של הפריץ / הסולטן / הקווק (מחקו את המיותר) הרשע להתעמר ביהודים שתחת שלטונו. הפעם היה זה תורו של הפחה המקומי בצפת, וזה הורה ליהודים לספק לו 300 תרנגולים לבנים תוך שלושה ימים, ולא – מרה תהיה אחריתם. איש אינו יודע מה התכוון הפחה לעשות עם 300 תרנגולים לבנים, ואין זה מענייננו של רוקח העלילה לספק הסברים לקושיה מסוג זה. כל שעלינו לדעת הוא שתרגולים לבנים היו אז מצרך נדיר בגליל, ושהסיכוי להשיג 300 מהם בתוך שלושה ימים היה קרוב לאפס המעלות אשר במקווה האר"י. נבוכים ומבוהלים מיהרו בני הקהילה אל רבי יוסף סרגוסי והתחננו שיציל אותם מהפחה הרשע. הלה הורה להם לאסוף לחצרו 300 תרנגולים בכל גוון שימצאו ולהשאיר לו את טיפולי הצבע והפחחות. במשך שלושה ימים שקד הרב וקשר בסבלנות רגל תרנגול אחד לרגל תרנגול שני. בסוף היום השלישי הלול כולו רעש וגעש, קרקר וניקה, עד כי לבסוף התעופפו כל הנוצות הצבעוניות ונתרה רק הפלומה הלבנה.

סמטה אחת, אגדות רבות. בית הכנסת 'הצדיק הלבן' מבפנים ובמחוז

קבר רבי בנאה לצד כביש 866 בין צומת מירון לצומת עין יותים

הרב סרגוסי הורה להם לאסוף אל חצרו 300 תרנגולים בכל גוון שימצאו ולהשאיר לו את טיפולי הצבע והפחחות

ארזתם לבד?

- ✓ מקור השם צפת הוא במלה הערבית סַפֵּד שפירושה אזיק. ייתכן שהשם קשור למצודה הצלבנית החולשת עד עצם היום הזה על פסגת העיר. אבל כמו כל דבר בצפת, גם למקור שמה יש גרסאות עממיות אחדות. יש הגורסים כי השם נובע דווקא מתצפית הנוף היפה הנשקפת ממנה. המקובלים המקומיים טענו כי השם הוא ראשי תיבות של המלים ציצית, פאות, תפילין, ואילו לסוחרים בעיר ראשי תיבות אחרים: צריך פה תיירים.
- ✓ הגבינה הצפתית באה לעולם ב־1840 במחלבת המאירי העומדת עד היום מעל בית הקברות העתיק בצפת. אין כאן מתכון יוצא דופן, אלא שיטה מעניינת לשימור הגבינה בעזרת הרבה מלח המעניק לה את טעמה המיוחד.
- ✓ צבע התכלת האופייני לחלונות צפת הוא מורשת מקומית הנפוצה עד ימינו בכפרים הערביים שסביבה, אך בעיר המקובלים לא משאירים תופעה מעין זו ללא הסבר רוחני, ולפיכך, בין אם אתם מבינים מה זה אומר ובין אם לאו, רשמו לפניכם שצבע התכלת הוא תכלית הכוונות.

גרסה מפולפלת יותר, המעדיפה מופתים פנטסטיים על פני תחבולות מחוכמות, מספרת כי רבי סרגוסי אסף את התרנגולים הצבעוניים אל החצר ובמשך שלושה ימים ישב ולמד פרקי זוהר. בלילה האחרון אמר הצדיק תיקון חצות בבכי קורע לב, ולפנות בוקר צירף צירופים וחישב חישובים. בבוקר, מותש אך מאושר, יצא הרב לחצרו וראה את אשר ציפה לראות – הנוצות הצבעוניות של התרנגולים הפכו בן לילה לשמלת כלולות צחורות.

נוסח מפתיע לסיפור נמצא בספרו של הרב חיים הלוי הורוויץ 'חבת ירושלים' שהודפס בירושלים ב־1844. לשיטתו המעשה כולו קרה בכלל אחרי מותו של רבי יוסף סרגוסי:

פעם אחד גזר השר שיביאו היהודים כמה מאות תרנגולים ויהיו לבנים. והלכו אל קברו, ובא בחלום ואמר שיקבצו כמה מאות תרנגולים במקום אחד ונעשו לבנים ... ועתה שגור בפי כולם לקורותו רבי יוסף הלבן על שם שנתלבנו התרנגולים (מהדורת צבי מאשקאוויטש תשכ"ה, עמ' ק"ו).

חסורות עממיות

קוראינו הערניים ודאי שמו לב כי מרוב תרנגולים

שכחנו לגמרי את התנא הא־לוהי רבי יוסף בנאה. קברו של הצדיק נחבא בחדר קטן וצנוע בצדו המזרחי של בית הכנסת. זהו, אגב, החלק העתיק ביותר של המבנה, שכן הוא היחיד שלא חרב ברעידת האדמה הגדולה ב־1759.

אז מי הוא התנא המסתורי שעל פי המסורת כאן נמצא קברו? רבי בנאה – הנקרא בתלמוד הירושלמי רבי בניה – חי בתחילת המאה השלישית, בתקופת התפר שבין התנאים חכמי המשנה לבין האמוראים חכמי התלמוד, ומוזכר בתלמוד כרבו של האמורא הגדול רבי יוחנן. זיהוי מקום קבורתו של רבי בנאה בצפת לא לגמרי ברור, שכן מסורת עממית עיקשת מצביעה על קברו לצד קבר אלקנה אבי שמואל הסמוך לקדישא, על הדרך בין צפת למירון.

זקני צפת גם טוענים בתוקף כי עם כל הכבוד לרבי יוסף סרגוסי, רבי בנאה הוא הוא בעל מופת התרנגולים, וכי רק טעות הדיוטות היא שהביאה לבלבול בין השניים. הבלבול, אגב, התגלגל גם לשאילת השם יוסף מרבי סרגוסי ולהדבקתו המשונה לרבי בנאה. זקנות צפת, לעומת זאת, טוענות שכולם טועים, וכי לא רבי בנאה הוא שקבור בבית הכנסת, אלא התנא אבא יוסף הבנאי המופיע במדרש (שמות רבה בא, פרשה י"ג), וכי הוא הוא יקיר התרנגולים הלבנים.

הכניסה לבית הכנסת 'הצדיק הלבן'

צעירי צפת מבטלים את כל הסיפורים הקודמים וגורסים כי אין לייחס לימי התנאים שום סיפור תרנגולות מהמאה ה־16 וכי יש להביא את הסיפור האמיתי, הקשור בעץ התאנה שבחצר בית הכנסת: בבוקר אביבי אחד שכר רבי בנאה פועלים ויצא לדרכו. הפועלים עבדו בחריצות עד שבשעת צהריים תקף אותם הרעב. מאחר ששכחו להביא סנדוויצ'ים הם ביקשו מבני הבית לתת להם פיתות עם חומס וחמוצים, אך הבית היה ריק. בנו של רבי בנאה, שהיה צדיק מופלג בפני עצמו, נתן עיניו בעץ התאנה שבחצר, ולמרות העונה הלא נכונה פקד עליו להוציא מיד פירות מתוקים ומשביעים. לאחר שסיימו הפועלים את הארוחה שב רבי בנאה הביתה ועמד נדהם. "אתה הטרחת את הקדוש ברוך הוא להוציא פירות טרם זמנם", צעק על בנו, "ולכן אתה תלך טרם זמנך". מיד נפל הבן ומת תחת עץ התאנה.

מה מצער הוא שהבן מת בשל מעשה חסד שעשה, ומצער עוד יותר לגלות כי הסיפור הזה מיוחס בתלמוד הבבלי (תענית כד א.) דווקא לבנו של האמורא רבי יוסי מיוקרת. מבולבלים? ובכן, כאן לא תמה סדרת המסורות, האגדות והסיפורים שנקבצו אל אותה חצר קטנה בצפת, אבל אנחנו נעצור כאן.

נספר רק כי חלקי בית הכנסת שחרבו ברעידת האדמה שוקמו על ידי יהודים יוצאי בוכרה וסמרקנד ב־1905, וכי הריהוט בבית הכנסת הוא מהיפים בצפת. ספר התורה המפורסם של משפחת עבו שמור אף הוא בבית הכנסת הזה ויוצא ממנו בתהלוכה הגדולה למירון מדי ל"ג בעומר. ■

חודיעין שלום

מה יש לנו כאן?

בית כנסת, מקווה טהרה

וקבר המיוחס לרב בנאה

סמטת מעלות המקובלים, 04-6974086
משפחת שבבו, המחזיקה את בית הכנסת במשך דורות, מאפשרת להתפלל בו, אך לא מאפשרת ביקורי תיירים

מה לאכול?

✓ **מנדיס** ירושלים 29

כשר בשרי, 053-8094583

✓ **מקסמיליאן** ארלוזורוב 2 קרית

האמנים, כשר חלבי, 077-7882887

✓ **ארט קפה** ירושלים 57

כשר חלבי, 04-6820928

עוד באזור

✓ **המצודה הצלבנית** הגעה מרחוב

פלמ"ח לרחוב חטיבת יפתח

ומשם בשביל קצר למעלה

פתוח 24 שעות ביממה

הכניסה חופשית

✓ **בית הכנסת אבוהב** סמטת אבוהב

פתוח א"ה 9:00-16:00;

ו' 9:00-12:00;

שבת בשעות התפילה

הכניסה חופשית, 04-6920351

✓ **קריית האמנים** התערוכה הכללית

רחוב ט"ו 71, הכניסה חופשית

04-6920087